

Методичні рекомендації

до використання в освітньому просторі

проєкту «Діалоги про війну»

Актуальність проєкту

У лютому 2014 року Російська Федерація розв'язала проти України війну. Порушуючи норми та принципи міжнародного права, двосторонні та багатосторонні угоди, сусідня держава окупувала Автономну Республіку Крим і Севастополь, а також окремі райони Донецької та Луганської областей.

У Стратегії воєнної безпеки України, затвердженій Указом Президента України № 121 від 25 березня 2021 року “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”, зазначається: “Головним безпековим аспектом у воєнній сфері на національному рівні залишається розв'язана Російською Федерацією гібридна війна проти України, яка ведеться у формі комбінації різноманітних дій щодо прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, саботажу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні. Метою цих дій є посягання на територіальну цілісність, дестабілізація соціально-політичної ситуації, гальмування соціально-економічного розвитку, європейської та євроатлантичної інтеграції, відновлення свого впливу в Україні, зміна її територіального устрою, зокрема шляхом повномасштабного застосування воєнної сили проти України”.

Для більшості громадян України напад Росії став шоком. Проте російсько-українське протистояння має глибоке історичне коріння. Його витoki можна віднайти в періоді становлення Російської імперії.

Сучасна війна загострила два головні питання як запоруки національної безпеки – консолідація українського суспільства на основі спільних цінностей та поваги до власної держави і формування боєздатного війська. Ці чинники забезпечують захист і відновлення територіальної цілісності країни.

“Збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у 2014 році, призвела до тимчасової окупації Російською Федерацією невід'ємних частин території України – Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, окремих районів у Донецькій та Луганській областях, створивши перший у Європі після Другої світової війни прецедент спроби анексії частини території однієї держави іншою”, – йдеться у Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженій Указом Президента України № 117 “Про рішення

Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року “Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя”.

Тема сучасної російсько-української війни є актуальною для українського суспільства, загалом, та освітянської спільноти, зокрема. Водночас маємо дуже мало якісного освітнього тематичного контенту, придатного для застосування під час виховних заходів, на уроках історії, основ правознавства та інших. Діалогізація складної теми війни серед школярів відповідно до вікових особливостей, їхні роздуми і висновки, зроблені на основі верифікованих фактів, мають дуже високий виховний потенціал.

З метою вшанування мужності та героїзму захисників незалежності і територіальної цілісності України, військових традицій і звитяг Українського народу, сприяння подальшому зміцненню патріотичного духу школярів Український інститут національної пам’яті за ініціативи Міністерства культури та інформаційної політики України підготував освітній проєкт “Діалоги про війну”. Це – три відеорозмови учениці із ветеранами сучасної російсько-української війни та методичні рекомендації до трьох занять із опрацювання цих діалогів у форматі класичного / інтегрованого уроку, елементу уроку або позакласного виховного заходу. Йдеться про розкриття теми сучасної російсько-української війни із використанням засобів відеоуроків-діалогів для учнів 5–7 класів.

Цільова аудиторія

Безпосередньо – вчителі історії.

Опосередковано – учні 5–7 класів.

Потенційно – військовослужбовці, громадські активісти, журналісти, державні службовці, працівники музеїв, бібліотекарі, фахівці з національно-патріотичного виховання, широкий загал.

Основна ідея

Формування уявлення дитини про війну загалом і сучасну, зокрема, шляхом органічного поєднання теоретичних і практичних аспектів відношення людини до світу війни, обговорення її різних аспектів, спонукання до роздумів, певних висновків.

Що ми пропонуємо?

Три відеоролики за темами:

I. “Що таке війна?”

II. “Чому Росія прагне захопити Україну?”

III. “Що таке сучасна російсько-українська війна?”

Хронометраж – до 10 хвилин кожне відео.

Формат – діалог школярки Олі з ветеранами війни (сучасними захисниками України).

Форма подачі – популярна, відповідна до вікових особливостей цільової аудиторії, що зумовлено особливостями комунікації в дитячому та юнацькому середовищі (так зване кліпове мислення), можливостями учнів концентрувати увагу на об'єкті (відео), до якого виникло зацікавлення.

Також пропонуємо методичні рекомендації, що допоможуть організувати освітній захід за допомогою відео “Діалоги про війну”. У них ви знайдете три тематичні матриці (мануали) до заняття з можливими варіаціями завдань щодо опрацювання відео. Методичні рекомендації складаються з таких розділів: мета проведення уроку або позакласного заходу, ключові повідомлення, словничок, рекомендовані форми проведення уроку / заходу, практичний блок (методи і прийоми опрацювання відео ресурсів в освітньому просторі), переліки питань для підсумкового обговорення та домашнє завдання.

Урок / захід № 1. “Що таке війна?”

Мета – осучаснення розуміння учнями середньої школи явища війни та обізнаності про її причини, види і мотиви, розширення уявлень про міжнародні заходи щодо правил і звичаїв ведення воєн і захисту жертв, формування загальнолюдських і національних демократичних цінностей, зокрема толерантності, патріотизму, активної громадянської позиції, готовності захищати Батьківщину.

Ключові повідомлення

❖ Війна – це збройна боротьба між державами, народами або групами людей за владу, багатство, власність, виживання, ресурси (зокрема, землю). Це примушування людей шляхом насилля виконувати чужу волю.

❖ Історики вважають, що свого часу війни були рушіями розвитку суспільств. Проте війна – це завжди руйнування, горе, страх і смерть.

❖ Війни виникають тоді, коли люди або групи людей не поважають погляди, переконання і поведінку інших. Тоді вони агресивно вирішують суперечності. Агресія та зброя стають останнім аргументом розв'язання задоволення власних інтересів.

❖ Збройний конфлікт – це не лише військові операції на полі бою за участю військових. Під обстріли потрапляють і цивільні люди. Вони вимушені втікати, шукати притулку, бо їхні оселі, лікарні, школи руйнуються. Тому з війнами завжди пов'язані такі явища, як біженці, переселенці. Там, де є

збройний конфлікт, масово порушуються права людей, зокрема на життя, житло, освіту, пенсію, медичний захист, свободу пересування.

❖ За видами війни розрізняють оборонні та наступальні. Ознакою оборонної війни є захист від нападу і зовнішніх втручань. Наступальні ведуться, щоб вплинути на противника, залякати його, змінити поведінку, дії, підкорити, вигнати або й знищити. Є також справедливі та несправедливі війни. Справедлива ведеться для захисту або відновлення дії міжнародного права, задля безпеки громадян і швидкого повернення до миру. Під час несправедливої війни порушуються міжнародні угоди, закони, права та свободи людей. За розмахом воєнні конфлікти бувають світові, регіональні, локальні, протікати у формі прикордонного зіткнення, збройного інциденту чи воєнної акції.

❖ Держава, на яку напав зовнішній ворог, має право і навіть обов'язок захищатися, боротися за незалежність і територію. Народ, що не відстоює власну землю, приречений на завоювання агресором.

Словничок

Конфлікт – суперечність між окремими людьми або групами, які під час взаємодії відстоюють різні, а то й протилежні цілі й інтереси.

Війна – у вузькому розумінні – це затяжний збройний конфлікт у гострій формі; у широкому сенсі – боротьба між групами людей або державами за землю, багатство, власність, виживання, владу.

Агресія – у вузькому значенні – застосування зброї однією державою проти незалежності і територіальної цілісності іншої держави, у широкому – фізична або словесна поведінка, спрямована на нанесення фізичної або психологічної шкоди.

Окупація – у міжнародному конфлікті тимчасове захоплення збройними силами воюючої сторони території ворога, панування на захопленій території.

Наступ – вид загальновійськового бою, що застосовується для розгрому противника і полягає в рішучій атаці, ураженні противника, захопленні об'єкта або місцевості.

Оборона – вид загальновійськового бою, щоб відбити наступ противника, утримати важливі райони (об'єкти) місцевості.

Взаємодопомога – це надання добровільної допомоги на взаємовигідній основі.

Толерантність – повага, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття думок, поглядів, традицій, форм самовираження та самовиявлення людської індивідуальності.

Міжнародне гуманітарне право – міждержавні угоди (конвенції) про закони і звичаї війни, правила ведення збройних дій (Гаазькі конвенції) і полегшення страждань жертв (Женевські конвенції).

Рекомендовані форми проведення уроку / заходу

- Дискусійний майданчик “Світ без війни”
- Відео-урок з обговоренням
- Аукціон ідей “Толерантність – це я”
- Відкритий мікрофон
- Урок демократії “Право на життя”
- Створення кейсу “Війна моїми очима”.

Матеріали – відеопрогравач або інші технічні засоби для перегляду відеоматеріалу, папір–олівці / фліпчарт–маркер / дошка–крейда

Практичний блок

Вступ

Завдання № 1. Запропонуйте учням (індивідуально або групам) перед

переглядом відео діалогу намалювати хмару . При цьому бажано

пояснити, що працюватимете із асоціативним рядом до слова “війна”.

Завдання № 2. Вписати в хмару (кожен на своєму аркуші) слова, які пригадуються їм при слові “війна” (тобто асоціюються з ним). Опитайте дітей, які слова вони записали, і створіть на фліпчарті чи дошці спільну хмару із тими словами, які повторюються найчастіше. Підведіть підсумок розмови, позитивні чи негативні почуття більше виражають ті слова?

Завдання № 3. Уважно переглянути відео “Діалоги про війну. Що таке війна?”.

Розвиток

Завдання № 4. Обговоріть із учнями, чи змінилося їхнє уявлення про таке явище як війна? Які емоції щодо нього переважають після перегляду відео? За результатами обговорення доповніть спільну хмару: новим зображенням вітру

або іншої стихії , що “приносить” хмару війни, в якому

впишіть слова-асоціації причин війни. Також намалюйте зображення

парасольки , в яке впишіть слова-асоціації засобів захисту і припинення війни.

Завдання № 5. Подискутуйте над питаннями: з чого починається війна? Чи потрібно за будь-яку ціну уникати збройного зіткнення? Чи для припинення війни достатньо просто перестати стріляти?

Завдання № 6. Об'єднайте учнів у дві групи, які на основі відеоматеріалу, а також уривку із Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік (додаток 1) складатимуть два документи: каталог прав людини, які порушуються під час війни, і каталог норм міжнародного гуманітарного права. Можете використати таблицю, що подана нижче (додаток 2), для подальшого її заповнення правами людини, які порушуються під час війни, і норм міжнародного гуманітарного права.

Додаток 1

Із Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2020 рік:

“Право на життя належить людині від народження і без його забезпечення та додержання не можна говорити про реалізацію будь-яких інших прав.

Збройний конфлікт на сході України, що призвів до тривалої російської військової агресії та окупації значної частини Донбасу та Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, спричиняє масові порушення прав громадян України. Тривають незаконні затримання, депортація, незаконна і примусова паспортизація, обмеження мовних прав, права на освіту, закриття в односторонньому порядку контрольно-пропускних пунктів.

Життя і благополуччя жителів, як і раніше, знаходяться під загрозою. Збройний конфлікт посилив гуманітарну кризу з руйнівними наслідками для 4,4 мільйона громадян, з яких приблизно 1,5 мільйона були змушені залишити місця свого проживання. Протягом 2020 року в результаті загострення бойових дій на сході України загинуло 49 військовослужбовців Збройних Сил України, 18 мирних мешканців, серед яких поранено – 89.

<...>

Сотні українців залишаються в незаконному ув'язненні... Кількість незаконно позбавлених волі наразі становить 280 осіб. Місцезнаходження 258 громадян України досі невідоме. Російська Федерація за політичними мотивами незаконно переслідує 133 громадянина України, з-поміж них 114 перебувають у

місцях несвободи на території Російської Федерації та тимчасово окупованого Кримського півострова.”

Додаток 2

Каталог прав людини, які порушуються під час війни
Право на життя
Право на навчання
Право на пенсію

Каталог норм міжнародного гуманітарного права
Заборона на застосування отруйних стріл
Заборона нападати на мирних громадян
Заборона віддавати наказ не залишати нікого в живих

Після представлення групами результатів роботи повторіть із учнями, як називають сукупність міжнародних норм і правил, що обмежують методи і засоби ведення війни і захищають їх жертв (*міжнародне гуманітарне право*)? Як називаються міжнародні договори (*конвенції*), що закріплюють правила ведення війни (*Гаазькі конвенції*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_765#Text, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text) та гуманне поводження із її учасниками і жертвами (*Женевські конвенції*: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/114%D0%B0-03#Text>)?

Як називається міжнародна організація, метою діяльності якої є підтримання миру і безпеки, розвиток співробітництва між державами (*Організація об'єднаних націй*: <https://www.un.org/en>)? В якому міжнародному документі закріплено принцип рівності людей, незалежно від віросповідання, етносу або кольору шкіри, сексуальної орієнтації, фізичної спроможності тощо (*Декларація принципів терпимості*: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503#Text).

Завдання № 7. Запропонуйте учням назвати якомога більше слів, які спадають на думку в зв'язку із поняттям “толерантність”, а також навести приклади з особистого досвіду або повідомлень із засобів масової інформації про ситуації відсутності толерантності.

Резюме

Завдання № 8. Для підведення підсумку уроку / заходу процитуйте слова англійського філософа Джона Локка “Не можна толерантно ставитися до нетолерантності”. Організуйте мозковий штурм щодо проблеми, де межа толерантності? Чим відрізняється толерантність від байдужості? Чи є різниця між толерантністю під час війни та у мирному житті? Коли брак втручання не можна вважати толерантністю? Чи бувають такі обставини, коли слід застосовувати силу?

Питання для підсумкового обговорення

Як ви розумієте слова давньогрецьких мислителів: Геракліта “Війна – батько всього” і Піндара “Війна є солодкою лише для тих, хто ніколи її не куштував”? З чією позицією погоджуєтесь ви?

Чи трапляються у вашому класі ситуації, про які розповідала Оля? Як ви вважаєте, чому хлопчики часто вирішують питання кулаками, замість того, щоб домовитися?

Як починаються війни, чому народи воюють? Що штовхає їх на розв'язання війни?

Чому часто люди не можуть просто домовитися робити, або не робити щось?

Чи бувають у війни правила?

У яких випадках треба бути толерантними, а в яких – захищатися?

Що відбувається з тими країнами, котрі не відстоюють власні інтереси?

Домашнє завдання. Запропонуйте учням намалювати тварину, яку вони вважають національним символом України. Чи одна і та ж тварина уособлює націю в мирний час і під час війни?

Урок / захід № 2.

“Чому Росія прагне захопити Україну?”

Мета – ознайомлення учнів із поняттями “стереотипи” й “упередження”, формування вміння розрізняти їх позитивну та негативну роль в житті суспільства, формування розуміння поняття “менталітет” і вміння визначати

головні ментальні риси українця, виявляти особливості сприйняття України та українців представниками інших культур і самими українцями, розширення обізнаності про історичну закоріненість сучасної російсько-української війни, розвиток критичного мислення.

Ключові повідомлення

❖ Україна – сусідка Росії. Російська Федерація сьогодні – це держава з імперськими комплексами, яка змагається за регіональне і глобальне лідерство, демонструє світові грубу військову силу, використовує економіку як знаряддя тиску та шантажу, прагне встановити політичний, економічний, культурний, військовий контроль над країнами – колишніми республіками СРСР, зокрема Україною, щоб задовольнити власні імперські амбіції.

❖ Ми, українці, завжди боролися за волю і за право жити у власній незалежній державі. Прагнення до свободи, почуття гідності, індивідуалізм – риси українського менталітету.

❖ У Росії досі поширені стереотипи, що українці та росіяни – один народ, що українська мова є штучною, а наша держава невідомо, звідки взялася. Тому Росія не погоджується із незалежністю України, проявляє агресію до нашого народу.

❖ Сучасна війна не перша спроба підкорити Україну. Росіяни не раз фальсифікували історію, намагаючись присвоїти собі культурну спадщину Давньої Русі, в минулому саме російські правителі зруйнували козацьку державу, а на початку ХХ століття знищили Українську Народну Республіку. Сьогодні наш сусід боїться успіху європейського демократичного розвитку України і знову нападає.

❖ В умовах збройної агресії проти нашої держави ми маємо захищатися, відстоювати незалежність, права людини, демократичні цінності, за які ми боролися під час Революції Гідності.

Словничок

Демократія (від грецьких слів “демос” – “народ” і “кратос” – “влада”, “правити”) – форма політичної організації держави, що характеризується участю народу в її управлінні безпосередньо або через обраних представників.

Демократичні держави – країни, в яких визнається суверенність народу як єдиного джерела влади. Це реалізується через безпосередню участь громадян у розробленні й ухваленні політичних рішень (референдуми, плебісцити, вибори) та делегування владних повноважень представницьким і виконавчим органам влади шляхом загальних чесних конкурентних виборів. У демократичних суспільствах гарантується дотримання прав і свобод людини й громадянина й обмеження всевладдя держави.

Цінності – значущість явищ і предметів для людини, їх здатність задовольняти її потреби. Для представників різних поколінь – дідусі–бабусі, батьки, діти – одні й ті ж явища та предмети мають різну значущість.

Незалежність – політична самостійність, відсутність підлеглості, можливість самостійно приймати рішення різного характеру. Для держави – це найвища цінність.

Стереотипи – спрощене сприйняття фактів і суспільних явищ, неправомірне узагальнення щодо тих, про кого бракує інформації і знань. Можуть відігравати позитивну і негативну роль.

Упередження – оцінювання осіб або суспільних груп з використанням схематичного образу (стереотипа), формування думки на його основі ще перед пізнанням самого об'єкта. Є причиною таких негативних явищ, як нетерпимість, расизм, дискримінація.

Пропаганда (від латинського виразу “те, що має бути поширене”) – цілеспрямоване розповсюдження за допомогою мас-медіа, реклами, кіно, плакатів певних поглядів та ідей для управління поведінкою суспільства в бажаному напрямі. Пропагуватися можуть як корисні, так і шкідливі речі. Найгірший підвид пропаганди – політична, вона сприяє поширенню ненависті і нетерпимості, розпалюванню ворожнечі та війни.

Ментальність (менталітет) – сукупність соціально і культурно зумовлених ознак; національний менталітет – риси характеру, спосіб мислення, групові рішення, система цінностей і норм та моделей поведінки, притаманні певній нації.

Рекомендовані форми проведення уроку / заходу

- Відео-урок з обговоренням
- Урок з елементами історичної реконструкції
- Круглий стіл (семінар) з питань історії українського війська
- Літературна майстерня / усний журнал
- Демократична студія “Портрет українця”
- Урок-дискусія “Зніміть свої окуляри”

Практичний блок

Вступ

Завдання № 1. Запропонуйте учням оглянути політичну карту Європи і назвати країни, з якими сусідує Україна. Запитайте, що вони про них знають – чим відрізняється демократична держава від недемократичної? Чи знайомий їм вислів “Демократія – це не всюдозволеність”? Як вони розуміють слова “Мої права закінчуються там, де починаються права іншої людини”?

Завдання № 2. Уважно переглянути відео “Діалоги про війну. Чому Росія прагне захопити Україну?”

Розвиток

Завдання № 3. Обговоріть із дітьми, що нового вони дізналися про сусідні з Україною країни, які з них є демократичними, а які ні? Чому? До якої вони віднесли б нашу державу?

Завдання № 4. Об’єднайте клас у 3 команди і запропонуйте ціннісно орієнтовані вправи.

Перша гра “Діамант цінностей”. Роздайте кожній команді схему – діамантову діаграму і набір карток із назвами цінностей (10–15). Під час роботи в групі учасники команди мають по черзі брати одну картку і класти її у порожню лунку діаграми відповідно до пріоритетності цінностей для кожного (найвищий прямокутник – найважливіша цінність, що нижчий рівень – то нижча важливість). Якщо вибране місце зайняте, команди мають провести обговорення в групі щодо цінності, яка повинна бути на тому місці. Таким чином команди створюють ієрархію цінностей, навчаючись аргументувати позицію. Після закінчення вправи команди знайомлять клас із результатами роботи.

Додаток № 1 до гри

Щоб сформуванню “Набір цінностей” пропонуємо скористатися Концепцією розвитку громадянської освіти в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2018 року № 710-р: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text>.

“Ціннісні орієнтири громадянської освіти.

Закон України “Про освіту” визначає, що метою освіти є **всебічний розвиток людини** як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки визначає, що формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості у дітей та молоді повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалах свободи, соборності та державності.

Виховний процес повинен бути невід’ємною складовою всього освітнього процесу та орієнтуватися на духовні цінності Українського народу (**національна самосвідомість, ідентичність, самобутність, гідність, соборність, свобода**), загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (**гідність, чесність, справедливість, повага до інституту сім’ї, турбота, повага до себе та інших людей**) та соціально-політичні (**свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови та культури, патріотизм, шанобливе ставлення до навколишнього природного середовища, повага до закону, відповідальність та солідарність**).

Громадянська освіта також має ґрунтуватися на цінностях **активної життєвої позиції, особистої ефективності, істини, правдивості та критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, прав людини та спільного захисту цих прав**”.

Додаток № 2 до гри

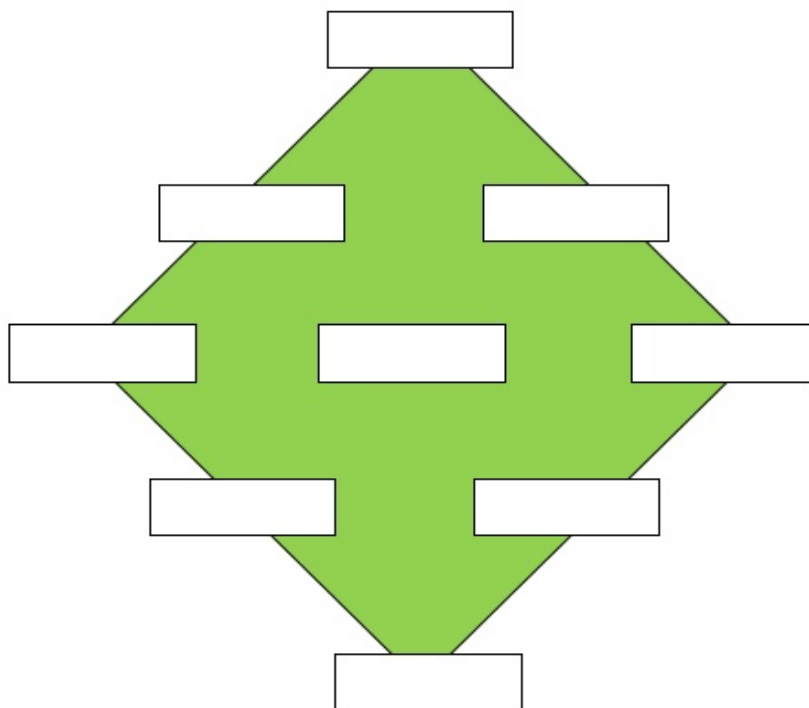
Пропозиції до “Набору цінностей”: які варто розширити

Правда, гідність, честь, відвага, справедливість, рівність, толерантність, патріотизм, любов, вірність, свобода, витривалість, обов’язковість, радість, життя, здоров’я...

Додаток № 3 до гри

Діамантова діаграма:

Діамантова діаграма

Завдання № 5. Гра “Ментальний портрет”. Об’єднайте учнів у 3 групи. Кожній роздайте картки з однаковим переліком рис, які можуть бути притаманні нації. Перша група має обрати 10 позитивних рис українців, друга – 10 негативних, третя – підібрати ментальні риси іншим націям (дописавши продовження речень: американець є..., німець є..., поляк є..., француз є..., росіянин є..., естонець є..., китаєць є...).

Додаток до гри

Картки з переліком рис, які можуть бути притаманні нації.

Риси		
Імпульсивні	Непосидючі	Недовірливі
Мстиві	Незалежні	Небагатослівні
Терплячі	Агресивні	Ощадливі
Витривалі	Схильні до щоденної праці	Добрі
Егоїстичні	Прогресивні	Жалісливі
Цілеспрямовані	Стримані	Ділові
Скромні	Щирі	Злі
Прямують до успіху	Ввічливі	Довірливі
Пихаті	Непривітні	Щедрі
Дуже скупі	Похмурі	З почуттям гумору
Анархічні	Прихильники порядку та покарань	Не люблять дотримуватися закону
Дисципліновані	Безвідповідальні	Байдужі
Оптимістичні	Прагматичні	Жорстокі
Повільні	Вперті	Настирливі
Підприємливі	Охайні	Не люблять навчатися
Патріотичні	Індивідуалістичні	Меркантильні
Сильні	Відгукуються на лихо	Ледачі

Говірки	Гостинні	Самовпевнені
Традиційні	Чесні	Безтурботні
Уміють вести господарство	Емоційні	Пасивні у політичному житті
Пристосованці	Релігійні	Мають комплекс меншовартості
З почуттям власної гідності	Мають прив'язаність до своєї землі	Не готові до швидких змін

Якщо немає можливості перейти до наступного завдання, то обов'язково під час або після цієї гри потрібно обговорити з учнями поняття стереотип, наголосити, що будь-які загальні уявлення про людей, спільноти, групи, нації є умовними, не є вичерпними та точними. Важливо звернути увагу на те, що сам лише факт приналежності до якоїсь групи чи спільноти не є підставою оцінювати людину, визначальними щодо характеристик людини є її вчинки (бездіяльність). Одним із результатів гри має бути відкидання ідеї колективної відповідальності, однак також проблематизація питання про те, що мовчазна приналежність до спільноти, яка чинить зло теж тягне за собою відповідальність.

Завдання № 6. Групи по чергово презентують результати роботи. Спочатку – та, що визначила позитивні риси українців (наприклад, демократичність, емоційність, індивідуалізм, релігійність, миролюбність, уміння вести господарство, схильність до щоденної праці, терплячість, традиціоналізм, прив'язаність до своєї землі). Потім – яка обирала негативні якості (це можуть бути пасивність у політичному житті, пристосованство, анархізм, неготовність до швидких змін, небажання навчатися, надмірна емоційність, упертість, комплекс меншовартості).

Зафіксуйте результати роботи перших двох команд, поцікавтеся, чому саме ці, а не інші риси вони обрали. Особливо зверніть увагу на якості, названі обома групами (якщо такі є). До прикладу, вони можуть обрати надмірну емоційність, терплячість, індивідуалізм. Наголосіть, що ті риси, які визначили учасники, формують наш менталітет. Можливо, школярі зможуть висловити думки щодо обставин, які вплинули на формування нашого менталітету. Допоможіть їм у цьому.

Запросіть презентувати результат третю групу, що мала описати інші нації. В учнів цієї групи можна запитати, звідки вони знають, якими є представники тих націй (знають особисто, від батьків, чули по телебаченню, так

розповідається в анекдотах тощо). Поясніть, що такі узагальнення щодо інших націй і є стереотипами. Вони відіграють важливу роль у політиці, бо дають змогу розрізняти “ми” (українці) від “вони” (росіяни), адже наші ментальні набори різняться. Разом із тим, стереотипи часто використовують у пропаганді. З допомогою ярликів і схематичних гасел вони укріплюють стереотипи, формують на їх основі упередження, навіюють образи (зокрема, “братнього народу” або “нації-ворога”). Щоб протистояти пропаганді, необхідно вчитися критично мислити.

Завдання № 7. Розгляньте з учнями результати виконання домашнього завдання. Актуалізуйте – яка тварина є символом українців для Євгена (у відео)? Ознайомтеся – яких тварин зобразили діти і чому саме цих?

Резюме

Завдання № 8. Подискутуйте: про які стереотипи щодо українців дізналися з відео? Чому упереджене ставлення до інших може призвести до гострих конфліктів, війни? Які риси менталітету вирізняють українців? Чи є серед притаманних нам якостей негативні? Як можна їх позбутися? Що кожен з нас особисто може робити, аби українців позитивно сприймали у світі? Поясніть роль навчання, самовдосконалення для подолання комплексу меншовартості, підвищення самооцінки.

Питання для підсумкового обговорення

Чому Росія багато століть домагалася захоплення України? Чому ця країна не може жити мирно?

Чому Росія напала на Україну в 2014 році?

Чи сучасна війна є першою спробою Росії захопити Україну?

Чи перемагала колись Україна у воєнних протистояннях із сусідніми державами?

Росіяни хочуть панувати над колишніми республіками Радянського Союзу, але при цьому самі не мають повноти демократичних свобод та високого рівня життя. Чому так?

Чому Україна має багатьох сусідів, але воює з нами зараз лише Росія?

Чи правда, що ми з росіянами один народ? У чому ми різні?

Що треба зробити, щоб припинити збройну агресію Росії проти України?

Домашнє завдання

Попросіть учнів об'єднатися в 2 команди для виконання завдань.

Перша група має знайти по 3–4 повідомлення про події Революції Гідності з різних Інтернет-джерел, наприклад, із сайту Національного музею Революції Гідності: <https://maidanmuseum.org/uk/storinka/revolyuciya-gidnosti>,

Українського інституту національної пам'яті:
<https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/revolyuciya-gidnosti1>,
Інформаційної агентції Укрінформ:
<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2122489-revolucia-gidnosti-zgadajmo-golovne.html>,
сайту Deutsche Welle: <https://www.dw.com/uk/революція-гідності/t-18868498>.

Другій групі запропонуйте відвідати із батьками або іншими авторитетними людьми місця пам'яті, пов'язані із сучасною російсько-українською війною або з'ясувати, чи є такі місця в їхньому населеному пункті (це може бути пам'ятник, пам'ятна дошка, вулиця, названа на честь героя-земляка, меморіальний куточок у школі, де він навчався, могила або сектор військових поховань загиблих у сучасній російсько-українській війні тощо). Порекомендуйте дітям за можливості зафіксувати це місце пам'яті на телефон (відео чи фото зйомка) й описати його за таким приблизним алгоритмом:

1. Назвіть місце пам'яті (опорні слова: монумент, пам'ятник, пам'ятний знак/дошка, барельєф, погруддя, стела, вулиця, названа на честь героя-земляка, меморіальний куточок у школі, де він навчався, могила або сектор військових поховань загиблих у сучасній російсько-українській війні).
2. Яким подіям / герою присвячено?
3. Якщо це пам'ятник, монумент чи погруддя, то з чого він виготовлений (опорні слова: бронза, мармур, граніт, цемент, сталь, мідь, дерево)?
4. Чи є там портрет людини, або якийсь інший знак / символ? Як ви гадаєте, що він позначає?
5. Який текст зазначено на місці пам'яті? Про що / кого він?
6. Чи є біля місця пам'яті квіти? Про що це свідчить?

Урок / захід № 3.

“Що таке сучасна російсько-українська війна?”

Мета – ознайомлення учнів із передумовами й особливостями сучасної російсько-української війни, методами її ведення; наголошення на патріотизмі та мужності наших військових – захисників суверенітету та територіальної цілісності України; формування та розвиток мотивації до готовності захищати державу в лавах Збройних Сил України та інших військових формувань; виховання української молоді в дусі військових традицій Українського народу.

Ключові повідомлення

❖ Революція Гідності засвідчила: українці не просто обрали шлях до євроатлантичного вектору розвитку (інтеграція в Європейський Союз та військово-політичний союз НАТО), а й готові за нього боротися, відстоюючи власні права та свободи. У світі Україну почали сприймати як державу з власною самобутністю, історією та гідністю, здатну захистити суверенітет. Натомість Росія, втративши можливість контролювати та використовувати нашу державу у власних інтересах, вдалася до злочинної військової агресії.

❖ Війна почалась із захоплення Росією Кримського півострова – найвразливішого місця України, оскільки там із дозволу нашої держави тимчасово розташовувалися Чорноморський флот Росії та їхні військові бази.

❖ Наприкінці лютого 2014 року військові без розпізнавальних знаків (їх називали “зеленими чоловічками”) захопили будівлі парламенту та уряду Криму, встановили на них російські триколори. 1 березня 2014 року Державна дума Російської Федерації дала санкцію на військову агресію, що вже тривала. 16 березня на півострові відбувся псевдореферендум, на якому, буцімто, 97 % учасників “проголосували” за входження Криму до Росії.

❖ Тим часом патріотичні українці та кримські татари чинили мирний спротив окупації “зеленими чоловічками”. Але до кінця березня озброєні російські військові взяли під контроль усі частини нашої армії на півострові.

❖ Невдовзі почалося військове захоплення території східних областей України. Путін спрямував туди підконтрольних йому бойовиків. Проросійські організації та угруповання за підтримки російських спецслужб влаштовували вуличні акції і заворушення під гаслами невизнання чинної влади України, сепаратизму, ненависті до прихильників єдиної України. Після проголошення так званих “народних республік” на Донеччину та Луганщину безперешкодно прибували не тільки загони російських диверсантів, а й військова техніка зі зброєю. Проте план на повторення швидкого “кримського сценарію” дав збій. Боездатні частини Збройних Сил України і добровольчі формування, підсилені учасниками Революції Гідності, зламали намір агресора.

❖ На початку війни росіянам вдалось захопити деякі великі і малі міста, в тому числі обласні центри Донецьк і Луганськ. Але стратегічні позиції по всьому регіону та на кордоні з Росією нашим військовим вдалось утримати. Вони вирівняли лінію фронту і від 2015 року вона змінилась несуттєво. Наразі триває позиційне протистояння.

❖ Російсько-українська війна точиться вже довше, ніж Друга світова. Ми втратили майже 8 тисяч українських військових і цивільних, 1,5 мільйона українців вимушено залишили домівки на окупованій території. Україна зіткнулася з найбільшою за роки незалежності загрозою.

❖ Росія заперечує участь своїх військових формувань у бойових діях на Донбасі. Але за час війни накопичилося багато доказів їхньої присутності. Україна в міжнародних судах доводить, що Російська Федерація чинить агресію на сході України.

❖ У нас є лише один вихід – захищати свою державу та її незалежність. Бо якщо пробачимо Росії захоплення однієї частини України – вона точно захопить і решту країни. Війна завершиться лише тоді, коли ворог поверне нам усі захоплені землі та звільнить з окупації всіх наших громадян. Згода на менше означає програш. А він принесе нашому народу лише більші страждання.

❖ Цю війну ми виграємо попри те, що військова потуга ворога є набагато більшою. Головне – підтримувати одне одного, наших воїнів на фронті й робити Україну кращою домівкою для нас усіх.

Словничок

Революція Гідності – наймасштабніший протест у новітній історії України, який тривав від листопада 2013-го до лютого 2014 року, боротьба українських громадян за свої права і демократичний європейський вибір.

Агресія – протиправне, пряме чи опосередковане, застосування збройної сили однією державою (групою держав) проти суверенітету, територіальної цілісності, політичної незалежності іншої держави.

Держава-агресор для України – Російська Федерація (зі Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором від 27 січня 2015 року).

Російсько-українська війна – пряме та замасковане застосування збройної сили Російською Федерацією проти суверенітету та територіальної цілісності України.

Суверенітет – панування і виключне право панування держави на своїй території (жодна інша держава не може втручатися у справи держави на її території) та незалежність у відносинах з іншими країнами.

Лінія зіткнення – умовне розмежування між тимчасово неконтрольованою та контрольованою територією.

Окупована територія – територія, яка фактично перебуває під владою армії супротивника, окупанта.

Тимчасово неконтрольована територія – територія, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження.

Місця пам'яті – символічні об'єкти, з якими громада пов'язує свої спогади про певну важливу історичну подію або діяча для збереження пам'яті про них у наступних поколіннях.

Герой – видатна своїми здібностями і діяльністю людина, що виявляє непересічну відвагу і хоробрість у бою або професійній діяльності; людина, котра здійснила жертвний вчинок задля інших.

Союзник – той, хто перебуває або може діяти в спілці з ким-небудь, пов'язаний із кимось спільністю цінностей, інтересів, поглядів, зобов'язаннями.

Антитерористична операція – заходи, спрямовані на запобігання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, безпеку населення, знешкодження терористів. АТО як форма протистояння України російській агресії на сході нашої держави розпочалася 14 квітня 2014 року. Завершилась 30 квітня 2018 року із початком Операції Об'єднаних сил.

Операція Об'єднаних сил – операція із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та стримування збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей.

Цілісність території визначено у статті 2 Конституції України, яка проголошує – суверенітет України поширюється на всю її територію. Територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканною.

Рекомендовані форми проведення уроку / заходу

- Екскурсії до місць пам'яті, пов'язаних із військовою звитягою Українського народу
- Урок-презентація “Що я можу зробити для захисту України”
- Відео-урок з обговоренням
- Конкурс плакатів “Героям слава!”
- Спортивні змагання “Естафета звитяги”
- Зустріч із ветеранами “Жива історія”
- Краєзнавчий проєкт “Місця пам'яті”

Практичний блок

Вступ

Завдання № 1. Запропонуйте учням першої групи представити результати виконання домашнього завдання – описати події Революції Гідності, розповісти про джерела інформації. Під час обговорення попросіть школярів підкріпити розповідь родинними історіями – можливо, їхні батьки, родичі, люди з найближчого оточення брали участь у Революції Гідності або відразу після неї добровільно пішли захищати суверенітет і територіальну цілісність України. Запитайте в учнів, як вони ставляться до цих людей?

Завдання № 2. Поміркуйте разом із учнями, які риси характеру треба мати, щоб стати на захист власної країни, навіть попри відсутність досвіду військової служби, суттєву перевагу ворога? Подискутуйте, яка мотивація спонукає наших захисників стати до лав війська.

Завдання № 3. Уважно переглянути відео “Діалоги про війну. Що таке сучасна російсько-українська війна?”. Після перегляду також важливо акцентувати, що коли дається назва війни, наприклад “російсько-українська” або “німецько-радянська”, “англо-французька”, то перше слово означає країну яка розпочала війну (нападник, агресор).

Розвиток

Завдання № 4. Зустріч із ветераном “Жива історія”. Розташуйте учнів і запрошеного ветерана так, щоб усі учасники однаково добре могли бачити гостя і мали змогу вільно спілкуватися з ним (наприклад, колом, півколом). Перш ніж учні розпочнуть спілкування з ветераном, наголосіть, що діалог із учасником подій олюднює історію, робить її живою. Зрештою, це унікальна можливість відчувати погляд на подію її учасника. Попросіть учнів бути відкритими, спілкуватися невимушено, адже важливо створити атмосферу довіри. Після цього представте гостя і надайте йому слово.

Після того, як ветеран у загальних рисах розповів про себе – звідки він родом, чим займався до війни, який позивний мав, поговоріть із ним про участь в АТО/ООС.

Орієнтовний опитувальник

1. Як саме ви потрапили на фронт і що надихнуло взяти до рук зброю?
2. Де саме Ви служили? Що робили у війську в добровольчому батальйоні?
3. Як Ваша сім'я ставиться до російсько-української війни та до того, що Ви були в зоні бойових дій?
4. Що Вам найбільше запам'яталося? Який спогад про АТО/ООС є найсильнішим?
5. Чи змінилося Ваше ставлення до війни на момент участі і тепер?
6. Як Ви охарактеризували б побут і матеріальне забезпечення армії (одяг, продукти харчування тощо) на початок участі в АТО/ООС і нині?
7. Що можете сказати про озброєння української армії?
8. Чи були Ви учасником або свідком героїчного вчинку?
9. Чи відомі Вам факти застосування противником забороненої зброї?
10. Чи стикалися Ви з фактами масових вбивств, незаконних ув'язнень, викрадень людей?
11. Як місцеве населення в зоні АТО/ООС ставиться до української армії? Кого воно підтримує?

12. Що (або хто) Вас найбільше підтримувало в АТО/ООС?
13. Чи змінилися Ви під час війни (звички, поведінка, ставлення до життя, сім'ї, Вашого оточення)?
14. Ви часто згадуєте, думаєте про час, проведений в АТО/ООС?
15. Як би Ви хотіли, щоб майбутні покоління пам'ятали цю війну, які мають бути пам'ятники її учасникам?

Потім попросіть учнів поставити їхні питання ветеранові, надаючи їм слово почергово, але обов'язково після відповіді гостя. Репліки учнів можуть починатися зі слів: “Ви говорили про...”, “Ви пригадували...”, “Уточніть, будь ласка...”, “Що Ви відчували...”, “Що Вам найбільше запам'яталося...?”. Зверніть увагу школярів, що вони мають бути максимально ввічливими й уважними, не переривали оповідання ветерана.

Резюме

Завдання № 5. Запропонуйте учням другої групи представити результати виконання домашнього завдання – опис місця пам'яті в їхньому населеному пункті, котру пов'язане із сучасною російсько-українською війною або героєм-земляком. Розгляньте відео або зображення, вислухайте розповідь учнів відповідно до приблизного алгоритму з домашнього завдання.

Попросіть учнів поділитися своїми емоціями від перегляду та прослуховування опису місця пам'яті за принципом роджеріанської групи – кожний учасник кількома словами (до 5) має чітко описати лише емоції або свій стан (наприклад, я розчулений/а, вражений/а, роздратований/а, гордий/а, здивований/а, напружений/а; мені щемно, смішно, хочеться плакати, страшно, спокійно і т.д.). Така вправа сприятиме розвитку емоційного інтелекту учнів, допоможе їм навчитися визначати та контролювати власні емоції та переживання.

Після цього у колі проведіть обговорення за такими орієнтовними питаннями: Що вам найбільше запам'яталося з того, що почули про місце пам'яті? Чому саме це? Висловіть загальне враження та асоціації, які викликає місце пам'яті (опорні слова: в монументі вражає..., символізує..., оригінальне художнє втілення..., відтворює...) Як ви гадаєте, чи є місце об'єктом церемоніалів/урочистостей до ювілеїв і пам'ятних дат? Поясніть думку. Чи змогли б ви провести екскурсію біля цього місця пам'яті? Якщо так, то на що саме ви звернули б найбільшу увагу?

Питання для підсумкового обговорення

З чого і коли почалася сучасна російсько-українська війна? Хто був першим українським військовим, котрий загинув у цій війні?

Чи росіяни відкрито оголосили Україні війну?

Звідки на Донбасі з'явилися російські танки, артилерія та громадяни Російської Федерації зі зброєю?

Чи є такі місця, де не діють українські закони? Як вони називаються?

Чи є міста, які ми відвоювали?

Чому ми боремося?

Пригадайте ключові битви та події цієї війни.

Україна сама бореться з Росією? Чи нас підтримують у світі?

Чи є у вашій родині або серед знайомих ті, хто брав участь у війні, відстоюючи незалежність України?

Що може зробити кожен із нас для перемоги? Чим і як допомогти?

Перелік тематичних матеріалів Українського інституту національної пам'яті

Інформаційні матеріали до 5-річчя від початку збройної агресії Російської Федерації проти України. Режим доступу :

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/do-5-richchya-vid-pochatku-zbroynoyi-agresiyi-rosiyskoyi-federaciyi-proty-ukrayiny>

Інформаційні матеріали до 5-річчя звільнення від російської окупації міст східної України «Вертаємо своє». Режим доступу :

<https://uinp.gov.ua/informaciyni-materialy/vchytelyam/metodychni-rekomendaciyi/2163>

Російсько-українська війна / Український інститут національної пам'яті. Режим доступу :

<https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/rosiysko-ukrayinska-viyna>

2014: початок російсько-української війни. Брошура / [Роман Кулик, Максим Майоров] // Український інститут національної пам'яті. Режим доступу:

<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/broshura-2014-pochatok-rosiysko-ukrayinskoyi-viyny>

Перелік корисних посилань на тему російсько-української війни:

Белесков М. Сучасний російський спосіб ведення війни: теоретичні основи і практичне наповнення / [М.Белесков] // Національний інститут стратегічних досліджень. Центр безпекових досліджень. Режим доступу :

<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-02/analitichna-dopovid.pdf>

Біла книга антитерористичної операції на сході України (2014-1016). Режим доступу : https://nuou.org.ua/assets/journals/bila_knyga/bila-knyha-ato.pdf

Василенко В. А. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки / [Володимир Василенко] // Український. Тиждень, 2014. – № 42. – С. 28–42. Режим доступу :

https://i.tyzhden.ua/content/photoalbum/2014/10_2014/17/war.pdf

Загальноукраїнська ідентичність – головний об’єкт гібридної війни Росії проти України. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу :

<https://niss.gov.ua/sites/default/files/2017-12/identychnist-26c0e.pdf>

Світова гібридна війна: український фронт. Монографія / Національний інститут стратегічних досліджень. Режим доступу :

<https://niss.gov.ua/publikacii/monografii/svitova-gibridna-viyuna-ukrainskiy-front-monografiya>

10 фактів про збройну агресію Росії проти України / Міністерство закордонних справ України. Режим доступу :

<https://mfa.gov.ua/10-faktiv-pro-zbrojnu-agresiyu-rosiyi-proti-ukrayini>

7 років збройної агресії Росії проти України. Інфографіка / Міністерство закордонних справ України. Режим доступу :

<https://mfa.gov.ua/news/7-rokiv-zbrojnoyi-agresiyi-rosiyi-proti-ukrayini-infografika>

Орієнтовний перелік корисних посилань щодо прийомів організації освітнього простору:

Головіна Ольга. Як зробити хорошу презентацію і використовувати онлайн-інструменти [О. Головіна] // НУШ – Нова українська школа. Режим доступу :

<https://nus.org.ua/articles/yak-zrobyty-horoshu-prezentatsiyu-i-vykorystovuvaty-onajn-instrumenty-dlya-urokiv-ukrayinskoyi/>

Дьоміна Інна. Як почати використовувати метод кейсів на уроках / [М. Белєсков] // НУШ - Нова українська школа. Режим доступу :

<https://nus.org.ua/view/yak-pochaty-vykorystovuvaty-metod-kejsiv-na-urokah/>

Інтерактивний прийом «Аукціон»: контрольна робота або опитування в ігровому форматі // Освітній журнал “На урок”. Режим доступу :

<https://naurok.com.ua/post/interaktivniy-priyom-aukcion-kontrolna-robot-a-opituvannya-v-igrovomu-formati>

Колекція пам'яток до пам'ятних дат Української революції 1917-1921 років / [Ганна Байкеніч, Олена Охрімчук] // Український інститут національної пам'яті. Режим доступу :

<https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya/kolekciya-pamyatok-do-pamyatnyh-dat-ukrayinskoyi-revolyuciyi-1917-1921-rokiv>

Компас: Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Режим доступу :

<https://www.coe.int/uk/web/compass>

Навчання демократії: збірник практичних занять з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини / Р. Голлоб, П. Крапф. – Пер. з англ. та адапт. Н. Г. Протасової. – К. : Основа, 2016. – Т. 6. – 100 с. Режим доступу : <http://www.living-democracy.com/pdf/uk/V6/V06.pdf>

Хмарки тегів ЗНО з історії України: дати подій // Всеосвіта. Режим доступу <https://vseosvita.ua/library/hmarki-tegiv-zno-z-istorii-ukraini-dati-podij-160908.html>

Як створити та використати хмарку тегів? // ТЕАСННУВ. Режим доступу : <http://teach-hub.com/yak-stvoryty-ta-vykorystaty-khmarku-tehiv/>